

ПРИНЦИП ХЕРМЕНЕУТИЧКОГ КРУГА И ИДЕЈА О ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ

Сажетак: Једно од најзначајнијих херменеутичких правила јесте принцип херменеутичког круга према којем би смисао оног појединачног требало увек тумачити на основу целине којој припада. Иако је ово правило експлицитно формулисао Шлајермахер у тексту приказујемо да је у предисторији развоја херменеутике овај принцип у многим концепцијама био имплицитно присутан и коришћен. У овом раду повезујемо учење о херменеутичком кругу и учење о контексту. Посебно анализирамо учење о историјском контексту. Идеју о херменеутичком кругу представници деветнаестовековног историзма тумаче наглашавајући историјски контекст као кључан у сагледавању одређене ситуације. Сваку историјску појаву би требало тумачити из контекста епохе којој она припада. Циљ рада нам је да укажемо на нужност повезивања учења о контексту са идејом херменеутичког круга у циљу прецизног дефинисања идеје целине.

Кључне речи: херменеутика, контекст, историзам, разумевање, тумачење

1. Увод – учење о херменеутичком кругу

У оквиру херменеутике као правца и њеног методског приступа значајно место заузима учење о херменеутичком кругу у оквиру којег се истиче да би део увек требало разумети у склопу целине којој тај сегмент припада, као и обрнуто. Ово правило херменеутичке теорије интерпретације поставио је и јасно формулисао немачки теолог Фридрих Шлајермахер ради изграђивања примерених техника тумачења и коментарисања текстова (Schleiermacher 1977: 76).¹ Конкретна места у неком спису се могу на прави начин разумети само на основу целине текста, а ту целину схватамо интуитивним уклапањем делова, тј. дивинацијом. Целина детерминише делове, а делови одређују целину. Идеја херменеутичког круга у својој основи оцртава принцип кохерентности и усаглашености, наиме, део мора да се уклапа, схвата и објашњава из целине којој припада.

Однос између дела и целине је циркуларан, у смислу да један ентитет у односу упућује на други и обрнуто. Међутим, ова циркуларност није пробле-

¹ Иако је тек код Шлајермахера овај принцип добио јасну формулацију правило о циркуларности у процесу разумевања, као и неки други херменеутички принципи, води порекло још из античке вештине говорништва – реторике (Гадамер 1996: 70–81).

матична у идеји херменеутичког круга као нпр. у случају логичког круга. Често се учење о херменеутичком кругу доводи у везу са идејом логичког круга, ипак разлика је фундаментална. У основи логичког круга лежи грешка у закључивању и дефинисању и основне релације су логички односи. У систему двовалентне логике ови односи су стални и непромењиви.² С друге стране релације у херменеутичком кругу су онтолошки односи будући да се тичу конкретних појава у времену и простору. Релације које се у тако омеђеном подручју стварају и интерпретирају не подлежу провери са неке апсолутне, универзалне и вечне позиције. Оцењивање у временски и просторно дефинисаним и ограниченим целинама је контекстуално.

Као што се може пратити историја идеја које су биле подстицајне за развијање херменеутичке претензије на универзалност тако се могу уочити и различите варијанте овог учења о битној повезаности дела и целине. Поступак којим се дефинише целина, схваћена као детерминирајући контекст, одређује и врсту херменеутичког универзализма. У наставку рада ћемо се позабавити историјом представљања и схватања идеје херменеутичког круга. Иако ова идеја није увек експлицитно изражена као нужно и обавезујуће правило при тумачењу сви елементи и односи у овом правилу су у учењима многих аутора до краја присутни. Значајан део анализе овог рада посветићемо разматрању начина на који овај принцип може бити схваћен с обзиром на различита филозофска и религијска идејна струјања. Фокус нашег интересовања биће усмерен на учење о историјском контексту у склопу утицаја историјског контекста 19. века на развој херменеутике.

2. Историјске концептуализације односа целина–део

Једна од првих представа из периода предисторије учења о херменеутичком кругу припада Аурелију Августину. У делу *De doctrina christiana* он се бави проблемом нејасних места у Библији (в. Augustine 1995). При томе полази од претпоставке да је основни смисао Светог писма разумљив. Нејасне сегмете би требало разјаснити с обзиром на јасне и недвосмислене као и с обзиром на свеукупно дело. При тумачењу Светог писма можемо се ослонити на само штиво и објаснити га из њега самог, дакле иманентно, имајући на уму да нека места није могуће тумачити дословно већ метафорички. У спису *О Тројици (De trinitate)* Августин приказује динамику односа између унутрашње и спољашње речи, по угледу на стоичко разликовање унутрашњег и спољашњег логоса (в. Gioia 2008). Његово учење о динамици односа између унутрашње и спољашње речи је извршило значајан утицај на потоњу херменеутику, пре свега на Гадамера (в. Gadamer 2011).

² Нпр. „претпостављати недоказано као доказано“ или „захтевање почела“ (lat. *petitio principii*) је логичка погрешка у коју се упада када се покушава доказати тврдња оним разлозима који подразумевају истинитост те исте тврдње. На делу је циркуларност у доказивању *circulus vitiosus*, односно такозвани погрешан, затворен круг (види: Дамњановић 2009).

Када тумачимо изговорену реч ми у ствари покушавамо да допремо до унутрашњег гласа који је говорник желео да изрази средствима датог језика. Настојимо говором изказати оно што мислимо или осећамо трагајући за прецизним формулацијама и адекватним речима. Међутим, Августин тврди да изговорена реч често није израз извесног знања. Изговорено увек упућује на оно неизречено као и на целину контекста из којег оно потиче. Знак настоји да оспољи и преведе оно означено.

Херменеутика се смешта у значењски простор између изговорене и унутрашње речи у настојању да осветли њихов међусобни однос. Иако су мишљење и језик нераскидиво повезани па мислимо у језичким категоријама тек кад покушамо да артикулишемо мисао кроз написану или изговорену реч бива нам јасније у ком правцу се све може разматрати предмет о којем се говори. Када мислимо ми дословно говоримо (језиком мислимо у језичким категоријама), а када говоримо ми мислимо (језик нам помаже да нам мисао буде јаснија).³ Језик настоји да помогне мислима да се изразе. Суштина језика јесте у овом дијалошком односу мишљеног и изреченог.⁴

Августинова открића о унутрашњој речи и базичној разумљивости преузеће касније Мартин Лутер. Принцип иманентног тумачења Лутер ће подвести под паролу *sola scriptura* – само *јисмо* алудирајући на то да се Свето писмо мора тумачити из себе самог. Протестанска херменеутика усмерена је на тумачење Светог писма. Лутер, Меланхтон, Влацић, као њени представници, постављају питања: о дословном или пренесеном смислу Библије, о могућности иманентног тумачења, о намери и смислу Светог писма, о томе како тумачити нејасна места у тексту и сл. (в. Гронден 2010: 67–77).

3. Учење о *scopus*-у

Наше виђење ствари при посматрању никада није неутрално. Слика предмета је увек детерминисана контекстом у којем се перцепција одвија. Позиција са које се сагледава неко дело пресудно утиче на начин његовог разумевања и вредновања. Током своје историје херменеутика је ову перспективу називала: тачка гледања, угао посматрања, обзор, видокруг, намера написане или изговорене целине, циљ посматрања, контекст. Херменеутичка традиција је овај перцептивизам настојала да укључи у објективне и методички засноване путеве разумевања и тумачења језика и мишљења.

У делу *Решорика* Филип Меланхтон повезује учење о *scopus*-у са учењем о херменеутичком кругу. Он истиче да би требало поједина места у Светом писму разумети сходно видокругу и намери (*scopus*) целокупног дѐла. Меланхтон

³ У том смислу контекст можемо наћи и у унутрашњој и у спољашњој речи. Може се анализирати контекст у којем се одвија мишљење као и контекст у којем се дешава рецепција или разумевање.

⁴ Дијалошки карактер говора нагласио је још Платон рекавши да је језик дијалог душе саме са собом (в. Gadamer 1997: 86). Свако споразумевање је језички проблем сматра Гадамер и оно може да успе или не успе у медију језика (Gadamer 1977: 19).

сматра да неискусни људи не могу до краја разумети дуге и сложене расправе, и да је стога нужно, када се у први мах упознају са текстом, да им се покаже целина списа, као и његови саставни делови. Они би се на тај начин оспособили за проучавање појединачних елемената као и за процену њихове међусобне усклађености (Melanchtons 1993: 85). Значење нејасних места требало би подвести под општу сврху и намеру Библије. У том смислу реторичка знања су нужна за одгонетање двосмислених и загонетних делова у Светом писму.

Протестанска херменеутика се још од Мартина Лутера највише бавила проблемом разумевања нејасних места из Библије. Матија Влачић Илирик, Меланхтонов ученик написао је 1567. године спис *Clavis scripture sacrae* (*Кључ Светог писма*) у којем је покушао да пронађе метод тумачења спорних делова Библије. Он сматра да је за тумачење оваквог списа потребно поседовати одговарајућа лингвистичка предзнања. Свето писмо није нејасно само по себи него су тумачи недовољно упућени у потребне реторичке и граматичке садржаје. Духовни, за разлику од дословног смисла докучив је само онима који су овладали потребним језичким правилима. Целина текста Светог писма упућује на вишу смисаону целину, а та целина се може спознати само ако граматичка и реторичка предзнања чине могућим контекст разумевања.

4. Херменеутика и истина

Основни задатак херменеутичке обраде неког текста, говора, речи јесте да се разуме смисао написаног или изговореног. Херменеутика се не бави утврђивањем и доказивањем његове истинитости. Јохан Конрад Данхауер у књизи *Сакрална херменеутика или метод излагања сакралне литературе* (*Hermeneutica sacra sive methodus exponendarum sacrum litterarum*) први пут употребљава реч „херменеутика“ у значењу методе излагања. Херменеутика као техника тумачења разјашњава „херменеутичку истинитост“ која се тиче намере аутора да нам нешто саопшти. Смисао и значење оног изговореног или написаног не одређује се с обзиром на чињенични ред ствари и конкретну истину већ с обзиром на интенције аутора. У свом делу *Идеја доброг интерпретатора* (*Idea boni interpretis*) Данхауер истиче да се врсан интерпретатор бави свим видовима говора чије значење би требало разјаснити. Он поставља једну општу и универзалну теорију интерпретације чија правила наводе на проналажење правог смисла и скривене намере аутора (в. Гронден 2010: 80–85).

Овакав универзалан приступ у интерпретативној науци следио је и Јохан Мартин Кладенијус. У спису *Увод у исправно тумачење умних говора и списа* (*Einleitung zur richtigen Auslegung vernünftiger Reden und Schriften*), он се бави разврставањем и дефинисањем нејасних места у тексту. Неке од неразговорности не спадају у компетенцију херменеутичара него су посао приређивача, логичара или филолога. Међутим, може се десити да нам је смисао текста нејасан иако се не јављају никакве граматичке, логичке или грешке при приређи-

вању. Иако је све у реду са садржајем текста ми имамо тешкоће при његовој интерпретацији и разумевању. Ово се дешава јер нам недостају шира позадинска знања којим је аутор владао. Кладенијус овде очито говори о томе да контекст из ког пише аутор, а који подразумева многа историјска и научна знања, није и нама дат као оквир кроз који се дешава разумевање дѣла. Наш интерпретативни контекст на основу којег разумемо смисао прочитаног не барата истим асоцијативним низовима и идејним полазиштем. Не производи се исти ефекат нити се ствара иста слика.⁵ За правилно разумевање неког говора потребно је прибавити одговарајућа позадинска знања. Овај вид неспоразума јавља се при сваком покушају разумевања и у било ком правцу споразумевања. Контекст из којег се говори и из којег се интерпретира никада нису исти.

Кладенијус истиче важност *уџла њосмајтрања* или *шачке гледања* (Seherpunkt).⁶ Наиме и интерпретатор и аутор наступају са позиције одређеног духовног обзора и њихове перспективе разумевања су другачије. Тек када се схвати контекстуални карактер човековог разумевања у могућности смо да прихватимо сву различитост наших представа о истој ствари. Перспективизам мора бити урачунат у основна правила интерпретације и разумевања.

Георг Фридрих Мајер у књизи *Покушај оишије вештине шумачења* (*Versuch einer allgemeinen Auslegkunst*) умеће разумевања није ограничио само на језик него је проширио њен досег на све врсте знакова, и природне и вештачке. У том смислу чин итерпретирања подразумева проналажење адекватног места знака у универзалном систему знакова као и уочавање везе између знака, значења и означеног. Тумачење је увек контекстуално смештање оног нејасног у целокупни знаковни склоп. Херменеутичка истина се односи на значење и смисао знака који му придаје аутор. Стога интерпретатори никада не могу да утврде смисао говора боље од самих актера. Говорници најбоље познају намеру и значење изговорено (в. Гронден 2010: 92–97).⁷

Романтичар Фридрих Аст је написао дело *Основне црпше граматике, херменеутике и критике* (*Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*) у којем истиче јединство духа у целокупној историји. Базично јединство сфере

⁵ Мисао која користи речи у настојању да допре до читалаца често подразумева велики број других појмова и тек уз помоћу њих она бива разумљива и јасна. Ако читалац не располаже тим позадинским знањем изговорене речи неће подстаћи све оне идеје и закључке као код неког ко је опскрбљен овим појмовима (Chladenius1969).

⁶ Синтагму *шачка гледишћа* формулисао је Лајбниц. У Монадологији он користи овај израз да би њиме означио перспективизам монада. Између монада не постоји комуникација ни узрочно-последични однос. Свака монада за себе ствара слике или перспективе о догађајима и појавама у спољашњем свету. Оно што омогућава утисак да је њихово деловање усклађено и повезано је резултат престабилиране хармоније, односно Божије интервенције којом је унапред подешено и усклађено деловање сваке посебне монаде (в. Лајбниц 1957).

⁷ Август Херман Франке, представник пијетистичке херменеутике, тврдио је да иза сваке писане или изговорене речи стоји одређено душевно стање. Емоције кроз говор долазе до реципијентата изражавајући унутрашње афективно стање носиоца поруке. Изражени афекти морају бити од стране слушалаца препознати, али и доживљени да би разумевање било потпуно. Порука је израз душе, али и порука за душу.

духовног је претпоставка важења универзално постављене херменеутике. Сваки облик разумевања је у ствари саморазумевање духа који се оспољава у разним облицима кроз историју. Фридрих Аст истиче принцип херменеутичког круга, наиме, конкретна испољена духа требало би увек тумачити из позиције целине духа. Суштину целине наћи у конкретном сегменту а из увида у бит целине схватити сваки сегмент. Целина и део се међусобно одређују и узајамно подупиру (в. Гронден 2010: 103–108).

Фридрих Шлајермахер наставља старију херменеутичку праксу која води порекло од Августина и истиче да је разумевање увек тражење смисла оног изреченог. Језик којим се изражавају мисли може се посматрати са индивидуалног и са наиндивидуалног становишта. Сваки говор припада целини језика, његовој граматичкој и синтакси, и у том смислу је нешто наиндивидуално, јер се објашњава на основу целокупног лингвистичког система којем припада. Овакав вид херменеутичке обраде израза Шлајермахер назива граматичким. Са индивидуалне позиције говор је одраз душе појединца и у том смислу особен и непоновљив. Овај психолошки аспект херменеутике би требало да се усмери на унутрашњу реч и намеру аутора. Шлајермахер правило херменеутичког круга примењује на лингвистичку целину као и на унутрашњи глас аутора у настојању да спречи његово произвољно и неодређено примењивање. У том смислу он каже следеће „Ако је јединство целине непознато, не могу ни њене поједине делове да разумем, онда морам да кренем другим путем и да, по могућности, путем савршеног разумевања појединачног сазнам јединство целине“ (Schleiermacher 1973: 5).

Различито схваћени циљеви херменеутике упућују на другачије праксе интерпретације. Ако је сврха херменеутике избегававање неспоразума и разјашњење нејасних места претпоставка од које се полази је да се разумевање дешава спонтано и природно. Међутим, за разлику од овакве опуштеније праксе Шлајермахер заговара „строжију“. Он сматра да се неспоразуми дешавају стално и да се разумевање мора одвијати на сваком кораку. Стога правила херменеутике морају бити методски уобличена. Свако разумевање јесте уједно и неразумеваче будући да је схватање интерпретатора одређено контекстом и перспективом гледања.⁸

Главни циљ херменеутике као вештине разумевања јесте реконструкција значења говора аутора. Треба напредовати у разумевању и реконструисати смисао боље од самог аутора. Ићи у правцу сталног и све бољег интерпретирања. У основи херменеутике лежи дијалог. Интерпретација текста подразумева жив однос према ономе што се тумачи, отварање комуникационог простора у којем се одвија разговор, постављају питања и траже одговори.

⁸ Овакво уверење дели и Фридрих Шлегел. Разумевање је увек и неразумеваче, јер превођење неког израза у оно што је разумљиво увек подразумева извесно искривљавање смисла. Разматрајући ову проблематику Гадамер ће поставити питање да ли је феномен разумевања адекватно дефинисан уколико кажемо: разумевање значи избегавати неразумеваче? Он нас затим уводи у свој став и наглашава да сваком виду разумевања предходи оно што би био „дубоки споразум“ (Gadamer 1998: 246).

5. Контекстуализам и интерпретативизам

Контекст се може посматрати као оквир унутар којег се одвија тумачење и као контекст у којем се дешава односно развија појава. Чим се ентитет који тумачимо налази у свету, а не у равни вечних релација, позиција у којој се налази одређује га и условљава Историзам нагиње овој објективистичкој страни у којој се контекст посматра као окружујући склоп догађаја којег треба разоткрити, док се из позиције, назовимо га тако, интерпретативизма истиче могућност непрекидног контекстуалног одређења и тумачења разматране појаве с обзиром на проток времена, промену и положај посматрача. У том смислу за интерпретативизам контекст припада тумачу и могуће је детектовати га, а затим и одредити јачину утицаја и правце деловања контекстуалног окружења.

Уочавање контекста у којем се нека појава дешава или у којем уметник ствара увек је у моћи онога ко са стране, уз нужну дистанцу, посматра ствари. Док са друге стране, они који су део тог контекста тешко могу да сагледају правце и јачину његовог утицаја.

Хајдегер је увео значајну промену у релацију између полова херменеутичког круга. Наиме, у оквиру традиционалног тумачења херменеутичког круга однос међузависности тиче се усклађености два објекта у којем се део подводи под целину а целина објашњава као свеукупност појединачних сегмената. Овакав однос разматрају науке. Међутим, његова поставка подразумева ток егзистенцијалног кружног односа између субјекта и објекта. На основама ове релације могућ је сваки облик разумевања (Heidegger 1988: §32, § 63, упор. Heidegger 1993).⁹ У том смислу Хајдегер тврди да херменеутика има задатак да нам онтолошки карактер властитог опстанка учини приступачним. Тек на тај начин јавља се могућност постојања *разумевајућим* за себе самога (Хајдегер 2007: 21).

6. Историзам и релативизам

Да ли је могућа објективна, неутрална, универзална позиција са које би се процењивала историја или је неминовно да се увек из одређеног контекста сагледавају и тумаче догађаји. Посматрање и тумачење појава је увек одређено неким контекстом. При сагледавању ствари није могуће заузети позицију која је с ону страну свих контекста, неку апсолутну позицију која је ван свих временских и просторних околности и утицаја.

До појаве историзма учење о контексту у оквиру развоја херменеутичких схватања било је везано за учење о херменеутичком кругу. Са појавом историзма тај контекст постаје јасно дефинисан и одређен. Конкретна дешавања у вре-

⁹ Од Хегела потиче сагледавање односа субјекта и објекта кроз модел херменеутичког круга (део-целина). Ову интерпретативну линију пратиће Хајдегер и Гадамер. Не делује само субјекат на објекат (и на његов интерни круг објект-објект) већ се може регистровати повратни утицај објекта на субјект (Кремер 2010:173).

мену, догађаји, дух епохе, свеукупност оног што је у једном периоду актуелно и владајуће чине оквир кроз који треба све тумачити.

Својим учењем Аст је антиципирао и најавио историзам 19. века. Све појаве, догађаје и дѐла, када интерпретирамо, би требало ставити у контекст епохе којој припадају будући да представљају њен продукт и израз. Међутим, непостојање чврстих универзалних мерила оцењивања довело је до релативизма значења и контекстуалног вредновања. Ако се све оцењује сходно мерилима времена и историјских прилика онда не постоји чврсто упориште са којег би се вршило рангирање и упоређивање појава исте врсте. Историзам је тешко излазио на крај са овим оптужбама за релативизам.

Зашто историзам у епистемолошком погледу упада у релативизам? Из два разлога, прво, из потребе за објективним приступом све вредносне оцене које се изричу у садржајном смислу су релативне и важе за референтни историјски систем, дакле не постоји нека јединствена објективна оцена једног дѐла већ се његов значај посматра са позиције одређене епохе. Све што се каже из теоријске матрице историзма има релативно а не апсолутно важење.

Друго, наша оцена вредности одређеног дѐла, која настоји да узме у обзир повесне околности његовог настанка, такође је условљена историјским приликама у којима се ми као тумачи налазимо. Није могуће при оцењивању заузети позицију која је изван неке специфичне историјске ситуације. Свако контекстуално сагледавање је такође одређено контекстом. Наше виђење неке појаве иако укључује карактеристике епохе у којој се јавља пре свега је одређено могућим распоном нашег разумевања који је исто тако контекстуално детерминисан. Ако је и сваки наш покушај да се приближимо духу времена прошлих епоха условљен духом времена наше епохе како се може засновати објективно знање о оном историјском. И да ли се уопште може говорити о истини, доказу, вредности и знању. Да ли је могуће изаћи из историјске перспективе и детерминисати и трансцендирати претпоставке и идејне смернице епохе у којој се налазимо?¹⁰

7. Учења у оквиру историзма

Историзам 19. века целину одређује као историјски контекст датог периода. Појединачне појаве и догађаје не би требало интерпретирати са позиције нашег времена већ из контекста епохе којој припадају. Да бисмо их боље разумели важно је да их тумачимо у складу са оним факторима који су били релевантни за ту историјску целину. Све оно што може да трпи промене услед протока времена треба објашњавати у складу са конкретним приликама и утицајима.

¹⁰ У 19. веку су се водиле оштре борбе око методе. Упоређивали су се методски путеви и епистемолошки увиди природних и друштвених наука. Као резултат значајног утицаја позитивизма на методологију научног знања контекстуализам и перспективизам индивидуалних и историјских позиција постају релативистичка учења и становишта.

Август Бек у књизи *Енциклопедија и учење о методи филолошких наука* наставља Шлајермахерову мисао о задатку филозофије која треба да се бави оним што је произвео људски дух. Процес којим сазнајемо оно што је на неки начин већ сазнато представља једно далекосежније и интензивније разумевање.¹¹ У том духовном процесу дубљег урањања у бит речи нема краја, односно наше разумевање може да се све више продубљује. Процес интерпретирања је свестан и методички вођен пут којим изворни садржај и значење излазе на видело. Поред граматичке и литерарне интерпретације, као и оне која дело уклапа у целокупни опус аутора Бек говори о важности историјске интерпретације. Овај повесни начин разумевања дело повезује, објашњава и уклапа у дате епохалне прилике и околности.

Јохан Густав Дројзен се, у оквиру историке као дисциплине, бавио проблемом проналажења и разраде методе која би одговарала особеностима историјских наука. Примену методских поступака природних наука у оквиру историјских би требало забранити а отворити простор да историјске науке развијају своја сопствена правила истраживања. Нажалост, природне науке су структуру и методологију својих дисциплина поствиле као узор свим областима знања. Стога, историјско знање треба уздићи на ниво научно релевантног и утемељити специфичан сазнајни поступак који је примерен повесним знањима, сматра Дројзен (в. Гронден 2010: 123–130).

Историјским наукама одговара метод разумевања који појаву хоће да схвати изнутра разоткривањем оног што се жели изразити и саопштити. При томе користимо доступне и сачуване историјске изворе и грађу како бисмо покушали да представимо и разумемо духовну атмосферу прошлих епоха. Ми изнова сазнајемо оно што је већ схваћено кроз критичко преиспитивање сачуване историјске грађе. Бављење повесним материјалом подразумева да се појединачни историјски догађај разуме из целине прилика и следа дешавања, као и да се једно време разуме на основу прикупљених података о конкретним учесницима и збивањима дате епохе.

Свака наука настоји да дође до општих и нужних знања. На основу појединачних догађаја историја закључује о општим правцима историјског развоја. Контунитет и напредак историјске науке сагледавају на основу развоја целокупне духовно-моралне сфере човековог искуства. При томе је на историчару задатак да кроз истражујуће разумевање одреди духовни оквир као и временско трајање историјске целине. Истраживачко разумевање циља повести се временом продубљује и човек увиђа да су историјске целине моменти у саморазумевању целокупног човечанства. Иза конкретних догађаја он наслућује скривени смисао и правац сопственог развоја, разуме своје место и задатак у целокупној повести. Иако је Дројзем желео да у методском смислу утемељи историјске науке поступак истраживања и дубљег разумевања појаве тумачи у њиховом значењу, намери и месту. Настојање да поступак у процесу истражи-

¹¹ Аристотел је у сличном духу рекао у првој књизи *Метафизике* како оно што нам је познато није увек и спознато у својој суштини. Те је као главни задатак поставио управо разумевање оног што нам је на неки начин најближе и најпознатије (Aristotel 1988).

вачког разумевања буде методска константа последица је утицаја природно-математичких наука на учење о методама научног рада.

Вилхелм Дилтај је у свом раду настојао да чврсто утемељи духовне науке у методолошком смислу, да подигне ниво њихове научне делатности и оправда и легитимише њихове сазнајне доприносе. Борио се за методску аутономност духовних наука с обзиром на претензије природних наука да поставе универзална и за све обавезујућа начела истраживања и научног рада. Да се духовне науке у свом методолошком раду не би угледале на природне науке Дилтај је покушао да нађе тежишну тачку, стабилно упориште за њихово учење.¹² Најпре је сматрао да је структура унутрашњег искуства та стабилна основа. Априорни услови наше свести чине то унутрашње искуство чврстом базом за извођење важних ставова духовних наука. Дилтај је покушао да изврши психолошко утемељење духовних наука и при томе је имао на уму једну нову разумевајућу психологију која посматра целину живота а своје ставове базира на унутрашњем доживљају. Предмете и релације спољашњег света објашњавамо док унутрашња душевна стања доживљавамо и у том смислу је могуће њихово разумевање. Душевна стања су непосредно дата и стога их можемо директно осетити и освестити.¹³ Посматрајући интегрално душевни живот, појединачне доживљаје требало би разумети на основу целине склопа и структуре унутрашњег искуства датог бића. И овде се види потенцирање обрасца разумевања и структуре херменеутичког круга.

Дилтај у седмом тому његових сабраних дела „Изградња историјског света у духовним наукама“ наступа са херменеутичких позиција и истиче појам доживљаја. Особеност духовнонаучног приступа је у могућности херменеутичког враћања од израза ка унутрашњем хоризонту из ког је он потекао. Разумевање израза нас води до унутрашњег доживљаја. Овај процес самопромишљања је кретајуће разумевање од изговорене до унутрашње речи. Правила која воде овај пут утемељеног разумевања морају отклонити сваку могућност интерпретативне самовоље. Учење о методи духовних наука требало би да садржи темељну анализу појма разумевања да би се избегле грешке пада у субјективност и произвољност (Dilthey 2005: 132–136). Целокупна херменеутичка традиција заснива се на уверењу да можемо примерено и адекватно да доносимо судове о контексту. Хоризонт мишљења унутрашње речи није нам недоступан. Могуће је доћи до контекстуалне позиције на основу које се формира одређена интерпретација. Додуше може се направити разлика између случајева у којима је интерпретативни пут до почетне контекстуалне позиције отежан и оних код којих се он одвија без већих проблема и препрека (Dilthey 1980).

Могућност различитих контекстуалних интерпретација историје није последица обиља партикуларних готових података. Кремер истиче да контекст-

¹² Међутим, ово тражење чврстог ослонаца по узору на природне науке представља управо пресликавање њиховог модела и концепта науке.

¹³ У том смислу су духовно-историјске науке у предности у односу на природно-математичке које појавама могу да се приближе само посредно преко чула. Међутим, питање је да ли оваква психологија може заиста директно да приступи душевном склопу и да ли су њени закључци чврста основа за заснивање и извођење ставова духовних наука.

туализам своје право на важење изводи из саме концентрично постављене структуре стварности, али да то није разлог да се утицаји и деловања контекста фиксирају и строго одвајају. Мера утицаја контекста је варирајућа категорија и подложна је промени (Кремер 2010: 92).

8. Веза учења о херменеутичком кругу и учења о контексту

Сада долазимо до значајног питања: Зашто је важно повезати учење о херменеутичком кругу и учење о контексту? У оквиру контекстуалног сагледавања присутно је одношење према тоталитету појава које барата једним замишљеним концептом целине. Разоткривени контекстуални видокруг у разумевању неке појаве или ситуације није довољно. Целина која се настоји разумети у том случају је само замишљена или претпостављена. Контекстуализам ту целину на одређени начин конструише и интерпретира из визууре своје особене поставке ствари. Контекстуално сагледавање потребује јаснију и директнију везу између неког сегмента анализе и целине којој овај сегмент припада.

Контекстуализам би требало да настоји што прецизније дефинисати и одредити целину не би ли издвајање и разумевање само једне појединачне појаве, као њеног дела, било објективније. При томе он није интерпретивни перспективизам којем је дато право на личну визуру ствари већ јасно дефинисање и сагледавање контекста под који се могу подвести и објаснити све појаве у оквиру важења ове целине.

Херменеутичко учење о интерпретативном кругу често се суочава са проблемом произвољно постављене или одабране целине. Стога је у неким случајевима потребно контролисати (или чак спречити) постављање ове интерпретативне матрице. Целина на коју треба применити правило херменеутичког круга мора бити стриктно одређена и омеђена. Однос између дела и целине није логички однос непромењивих елемената логичке анализе већ релација која се успоставља између јасно дефинисаних сегмената стављених у одређени контекст, у конкретне временско-просторне координате.

9. Контекст времена и контекст простора

Сада ћемо са начелне позиције размотрити однос учења о контексту и идеје херменеутичког круга. Свеобухватни контекст у односу на који се неки сегмент одређује може бити схваћен као уметничко дело, језик, учење, правац, епоха и сл. У том циљу приказаћемо различита тумачења и поимања концепције целине.

Поставићемо неке основне начине интерпретације идеје о херменеутичком кругу. Целина, на основу које разматрамо појединачни сегмент, идеју или дело може се поставити и као временска и као просторна детерминанта.

Најпре ћемо узети у разматрање могућност да се целина схвати као временски контекст. Да ли значај неког дѐла утврђујемо у односу на живот уметника или га уклапамо с обзиром на целину и фазе његовог стваралачког опуса. Да ли је целина дух времена, историјски контекст или епохално усмерење? Временски контекст може бити: епоха, година, век, стил, период, уметник у времену или дело у времену. У том смислу одређено нпр. уметничко дело можемо да поредимо са осталим делима истог аутора, са сличним делима других аутора, или да процењујемо вредност тог дѐла у целокупној епохи или читавој уметности. Са протоком времена мења се целокупан контекстуални склоп утицаја одређених учења, деловања личности, доминације парадигми. У времену ништа не остаје исто.

Уколико контекст поставимо као просторни миље појављује се питање где су његове границе? Уметничко дело можемо да изложимо у галерији, музеју, на тргу. Предмет који има употребну вредност и користи се као прибор у свакодневном животу може бити другачије сагледан уколико је постављен у галерији или као експонат у музеју. Окружење може да мења намену, сврху, а самим тим и значење предмета. Такође, другачија културна и језичка средина ће дати посве особено тумачење истог чина. Географски фактор, од државе до државе, од места до места, условљава разлику у начину разумевања одређене појаве. У том смислу миље или контекст може бити: културни, социјални, политички, религијски и др.

Често се каже да оно изговорено или речено морамо ставити у „другачији“ или нпр. „шири контекст“. Ставити у контекст значи да се појава мора тумачити у релацији са целином којој припада. Појава се не може сагледати из ње саме него само уколико се узме у обзир позиција у којој се она налази и целокупно окружење које формира значење. Разумевање увек потребује да се успостави херменеутичка релација целина–део између појединог догађаја и контекста којем он припада.

С друге стране, када кажемо да би се разматрана појава требало ставити у неки други контекст то значи да је нужно указати на релативност значења којег при актуелном посматрању придајемо појави. Поставити у неки други контекст подразумева увиђање тога шта се све мења уколико променимо позицију са које посматрамо појаву.

10. Позиција тумача у учењу о контексту

Није могуће избећи дилему, један контекст или мноштво контекста? При томе дискутабилно је да ли је у питању плурализам који се односи на велики број потенцијалних истовремених тумача или се на самој епистемичкој равни разноврсност становишта посматра и доживљава као природна. Контекст можемо посматрати као позицију коју у разумевању и тумачењу заузимају или појединац или читав колектив. При томе ове карактеристике појединачне или

колективне позиције, из које се посматра стварност, могу бити нужан оквир стално заузете позиције или могу бити тренутном ситуацијом одређене перспективе. Плурализам контекста бива контекстуално сагледан уколико се мимо нашег људског становишта постави контекст неког другог хоризонта.

Учење о интерпретативном контекстуализму није само једна од теоријских опција коју можете да заступате или не, оно има чвршће упориште. Наиме, различити контексти су историјски и ситуационо условљени и одређени и стога позиције из којих се појаве посматрају и тумаче не могу бити рационално превладане, занемарене. Тешко је направити отклон и критичку дистанцу од контекста који детерминише наше виђење и разумевање ствари. Друго је питање да ли све перспективе сагледавања које су контекстуално одређене имају подједнаку вредност. С обзиром на неумитну субјективност људске спознаје, свака индивидуалност се доводи у везу са интерпретационизмом и контекстуализмом, али је право питање да ли је свака индивидуална перспектива релевантна. Кремер сматра да различите индивидуалности нису подједнако вредне и да у својем сазнајном учинку не постижу подједнако (Кремер 2010: 26).

Контекст се може доживети као нешто промењиво, али и произвољно и субјективно. Упркос томе што контекст у различитим правцима мења наше херменеутичко посматрање неког сегмента у односу на целину којој припада нас може упутити на расветљавање смисла и значења предмета тумачења. Да ли је субјективно разумевање један посве произвољан контекст? Разумевање је увек лично и у том смислу се може рећи да је субјективно, али оно тиме није произвољно. Контекстуализам претпоставља личну позицију и особену перспективу сагледавања ствари. Контекст је особен и субјективан, али је његов утицај детерминанта која се може одмерити и образложити.

Када говоримо о контекстуализацији као важном моменту у разумевању појаве, догађаја или дѐла онда можемо објекат посматрања да сагледамо у склопу одређене целине. Међутим, уколико се бавимо нашим разумевањем дѐла онда може бити контекстуално сагледана позиција субјекта који посматра и тумачи. Не само да се контекст може мењати него се мења и наша рецепција контекста. Контекст разумевања контекста може бити другачији. Промењен је начин на који посматрамо контекст. У ствари мења се наш однос према ономе што тумачимо с обзиром на то коју позицију у тумачењу заузимамо. Разматрамо контекст разумевања контекста разумевања нечега и тако *ад инфиниџум*.

На крају ове анализе дотаћи ћемо се питања: Да ли контекстуализам укључује саморелативизам односно да ли је то саморефлексивна позиција? Наиме, уколико се у оквиру учења о контекстуализму тврди да је у изражавању мишљења, интерпретацији, опису, приказу неке појаве или дѐла стварности увек пресудан контекст на основу којег се појава посматра онда се мора потврдити да је и само ово учење о контексту одређено неком контекстуалном позицијом. Свако учење које покушава да на целовит начин објасни природу, могућности и границе нашег знања наступа са универзалних позиција. Стога, како је спојива контекстуалност овог учења и његова претензија на универзал-

ност. Ако се заговара свеопшти контекстуализам онда се мора признати контекстуална условљеност ове претензије на универзалност. Свако сагледавање је контекстуално сагледавање па чак и оно које говори о свеprisутном интерпретативном оквиру при сваком тумачењу.

Литература

- Aristotel, (1988). *Metafizika*. Zagreb: Globus.
- Augustine, A. (1995). *De doctrina christiana*. (ed.) R:P:H: Green, Oxford: Oxford University Press.
- Гронден, Ж. (2010). *Увод у филозофску херменеутику*. Нови Сад: Академска књига.
- Gadamer, H. G. Höрман, Н. Eggers, Н. (1977). *Учење и разумевање говора: друштво и језик на пријелому*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.
- Gadamer, H. G. (1977). „Језик и разумјевање“ у Gadamer, H. G. Höрман, Н. Eggers, Н. *Учење и разумевање говора: друштво и језик на пријелому*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta. 19–33.
- Гадамер, Х. Г. (1996). *Похвала теорији: филозофски есеји*. Подгорица: Октоих.
- Gadamer, H. G. (1997) „Klasična i filozofska hermeneutika“, *Theoria*, br. 4 (1977): 40: 71–91.
- Gadamer, H. G. (1998) „Univerzalnost hermeneutičkog problema“. u *Filozofska hermeneutika* (ur.) Željko Pavić, Zagreb: Hrvatski studij Sveučilište u Zagrebu. 241–265.
- Gadamer, H. G. (2011). *Istina i metod: osnovi filozofske hermeneutike* Beograd: Fedon.
- Дамњановић, С. (2009). *Речник жрешака*. Београд: Завод за уџбенике.
- Dilthey, W. (1980). *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*. Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Dilthey, W. (2005). „Nastanak hermeneutike“, u *Klasici hermeneutike* (ur.) Jure Zovko. Zadar: Hegelovo društvo i Sveučilište u Zadru.
- Chladenius, M. J. (1969). *Einleitungen zur richtigen Auslegung vernünftiger Reden und Schriften*. Düsseldorf: Stern-Verlag Janssen
- Gioia, L. (2008). *The Theological Epistemology of Augustine's De Trinitate*, Oxford: Oxford University Press.
- Кремер, Х. (2010). *Критика херменеутике. Философија интeрпретације и реализам*. Нови Сад / Београд: Академска књига / Институт за теолошка истраживања.
- Lajbnić, G. V. (1957). *Monadologija*. Beograd: Kultura.
- Melanchtons, P. (1993). *Rhetorik* (прир.) Кнаре, Ј. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Figal, G. (1977). *Smisao razumijevanja. Prilozi hermeneutičkoj filozofiji*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Хајдегер, М. (2007). *Онтологија: херменеутика фактичности*, Нови Сад: Академска књига.
- Heidegger, M. (1988). *Bitak i vrijeme*. Zagreb: Naprijed.
- Heidegger, M. (1993). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer.

Schleiermacher, F. (1977). *Hermeneutik und Kritik*. (prir.) M. Frank Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Schleiermacher, F. (1973). Istanje psihološkog zadatka. *Polja*, god. 19, br. 171 (maj 1973), str. 4–6.

Biljana Radovanović

THE PRINCIPLE OF THE HERMENEUTIC CIRCLE AND THE IDEA OF HISTORICAL CONTEXT

Summary

One of the most important hermeneutical rules is the principle of the hermeneutic circle according to which the meaning of an individual should always be interpreted in relation to the whole to which it belongs. Although this rule was explicitly formulated by Schleiermacher, we show in the text that in the history of the development of hermeneutics, this principle has been implicitly present and used in many conceptions. In this paper, we link learning about the hermeneutic circle with learning about context. We specifically analyze learning about historical context. Representatives of nineteenth-century historicism interpret the idea of the hermeneutic circle by emphasizing historical context as crucial in understanding a particular situation. Every historical phenomenon should be interpreted from the context of the epoch to which it belongs. The aim of the paper is to point out the necessity of linking learning about context with the idea of the hermeneutic circle in order to define precisely the idea of the whole.

biljana.radovanovic@filfak.ni.ac.rs